

*”Garnisonsminnen berättar 13” handlar denna
gång om Törnerska villan
Författare Berit Wyke.*

Jag heter Berit Wyke och är en mycket flitig konsertbesökare. På Berwaldhallen trivs jag bäst. Den vackra byggnaden ligger skönt placerad i diplomatstaden. Närmaste granne till Berwaldhallen är Törnerska villan. Där sitter Berwaldhallens administration.

Berwaldhallen har en mycket aktiv vänförening. I många år hade jag det stora nöjet att vara med i vänföreningens styrelse, först som ledamot, sedan som vice ordförande. Mitt styrelseuppdrag kom i stor utsträckning att innebära att planera aktiviteter för medlemmarna t ex möten med musiker, musikresor, fester, studiebesök mm. Ett av de studiebesök jag arrangerade, var till Törnerska villan. Redan första gången jag kom in i detta gamla fina hus, blev jag helt fascinerad av det. Det är inte bara ett vackert hus, det är ett hus som sätter igång fantasin. Vilka har bott i huset innan Berwaldhallens administration flyttade in? Vilken typ av liv levde de? Jag insåg att huset kunde ha en intressant historia. Den historien ville jag ta reda på och berätta om för vänföreningsvännerna. Det blev många studiebesök på Stadsmuseet, Krigsarkivet och på bibliotek för att hitta ledtrådar. Det var en hel del intressant material jag fick fram och som jag kunde berätta om vid de välbesökta vänträffar som sedan ordnades.

Foto Claes Grafström

Törnerska villan

Inledning

Törnerska villan, närmaste granne till Berwaldhallen, har en intressant och spännande historia. Det är mycket som hänt med bebyggelsen runt den här villan under de 128 år som villan legat här. Det har växt upp ambassader, den engelska kyrkan, Radiohuset och naturligtvis Berwaldhallen. Och mitt ibland dessa exklusiva och mäktiga byggnader ligger denna villa mirakulöst kvar.

Det är faktiskt ett under att villan idag står kvar där den står, trots allt som hänt runtomkring. För faktum är att redan när den byggdes 1875 var den rivningshotad och varför ska jag strax berätta. Men först lite historisk tillbakablick, det kan ju vara intressant att veta vad som låg på den här platsen innan villan uppfördes.

Det här området, Ladugårdsgärde, har sedan urminnes tider tillhört Kronan. Här låg en stor kungsladugård, Vädla, i nuvarande Nobelparken. Här hölls många kor, getter och svin och på åkrarna odlades korn och råg. Den driften lades ner i slutet av 1600-talet.

I början av 1700-talet upphörde den pastoral idyllen. Hit förlades nämligen en lång rad verksamheter med krigisk prägel och området har under ett par århundraden varit en stor och betydelsefull arbetsplats för vissa delar av vårt försvar. Området kallades först Kongl Artilleri Laboratorium men fick senare namnet Stockholms tygstation. (Det kanske ska påpekas att Tyg kommer från det tyska ordet Zeug och betyder i detta sammanhang vapen). Här låg ett stort antal byggnader på den plats där TV-huset ligger, ända ner till Djurgårdsbrunnsviken. Här har bland annat legat en krutfabrik, här har man tillverkat artilleripjäser, ammunition, fyrverkeripjäser och stöpt kulor. Här har också legat en centraldepå för ammunition och kanoner.

Det finns inte mycket kvar av de gamla byggnaderna. Grävskoporna har tagit det mesta när Radiohuset byggdes på 50-talet. Det som återstår, förutom Törnerska villan, är en stor, låg, långsmal byggnad som ligger mellan Radiohuset och TV-huset, det så kallade Stora Stenskjulet. Det var tidigare ett ammunitionslager som användes som vagnslider. Under en period var det en stor personalrestaurang för TV- och radiomedarbetare.

Stora Stenskjulet Foto Thomas Eckered

I parken mellan Radiohuset och TV-huset finns också hela husgrunden kvar till ett jättelikt stall som inrymde ett 50-tal hästar. Det behövdes många hästar i tjänsten.

Foto Thomas Eckered

En annan kvarleva från denna tid är den gamla Artillerikyrkogården (före detta Laboratoriekirskogården) här intill. Det är en intressant kyrkogård med 57 gravar som delvis sköts av en kamratförening, Sveaartilleriföreningen. Styrelseman för kyrkogården var i många år stockholmsskildraren och radiomedarbetaren Bo Ancker.

Till villan

Men nu till Törnerska villan. Namnet har villan fått av den man som uppförde villan och som hette Adolf Rickard Törner och levde 1841-1897. Han jobbade på det här artilleriområdet och var verkmästare vid krutfabriken och hade titeln artillerifyrverkare och styckjunkare.

Foto från Wikipedia

Denne Adolf Rickard var inte mer än tretton år när han började i fyrverkeribranschen. Han började som lärling hos en mästare i denna konst. Som 17-åring tog Adolf Rickard värvning och ägnade sedan hela sitt liv åt fyrverkerier med stor framgång. Han var en stor och berömd man på sin tid.

På 1800-talet var fyrverkerier viktiga både i krig och i fred. Man skiljde på krigsfyrverkerier och lustfyrverkerier. Definitionen av lustfyrverkerier är "när den avser att endast till ögonfägnad frambringa storartade och omväxlande ljuseffekter".

Denne Törner var en veritabel mästare i konsten att göra just lustfyrverkerier. På den tiden vara galafyrverkerier på modet. När något skulle firas skulle det märkas rejält och då fick fyrverkeriavdelningen en beställning på ett fyrverkeri. Det kunde gälla konungakröningar, besök av andra länders regenter, invigning av järnvägar eller födelsedagar.

Under Törners tid inträffade två kröningar, dels Karl XV:s 1860, dels Oscar II:s 1872 och dessa förgylldes givetvis med ståtliga fyrverkerier och det var Törner som ordnade dessa. Raketer, bengaliska eldar och stjärnregn syntes över hela Stockholm och tusentals människor samlades för att betrakta skådespelet.

Vegas återkomst. Målning av Otto August Mankell

Det Törner blivit mest känd för är det överdådiga fyrverkeriet han svarade för när Nordenskjöld och hans polarhjältar på Vega stävade in mot Stockholm 1880. Det fyrverkeriet har avbildats på många oljetryck från den tiden. ”Vart ögat vände sig var det kaskader och strömmar av eld och raketkista efter raketkista steg i luften och spridde sitt guldregn över Skeppsholmsbron”.

Törner var en populär och ansedd person i Stockholms-societeten under 1800-talets anda hälft. Han var ju tidens riktiga festfixare och var alltid den självskrivne fyrverkeriarrangören, både när det gällde pompösa offentliga högtider och när det gällde privata fester i det mindre formatet. Han hade ett gästfritt hem och han umgicks med tidens celebriteter. Törnerska villans punschverandor utnyttjades säkert flitigt vid fester. Arthur Hazelius var bland andra en av hans goda vänner. När Törner efter fyrtio år som fyrverkare drog sig tillbaka ordnade sitt eget avskedsfyrverkeri, som avbrändes på Skansen i januari 1897.

Men det som är intressant för oss idag är ju Törnerska villan. Och faktum är att anledningen till att den uppfördes är just att Törner var så duktig att åstadkomma de mest fantastiska fyrverkerier. Kung Oskar II uppskattade Törner så mycket, bland annat för det mycket ståtligakröningsfyrverkeriet, att Törner som belöning fick livstids dispositionsrätt till den här tomten.

Törner ville bygga sig ett hus på tomten för att ha nära till sin fyrverkeritillverkning. Han lämnar in ritningar på det hus han vill uppföra och 1875 får han byggnadslov. Men det var med ett förbehåll, nämligen att huset skulle rivras eller flyttas efter det att Törners tjänst upphört. Den här var alltså rivningshotad redan från starten. Ett annat förbehåll var att Törner inte fick hyra ut huset till annan person.

Törnerska villan. Foto Claes Grafström

Törner uppförde då den här villan som ett självbygge. Byggmaterialet till villan kommer troligen från hus som revs inom Laboratorieområdet vid den här tiden. Det finns nämligen uppgifter på att Törner tog hand om rivningsvirke, framförallt från hus som flyttades till annan plats här inom

området. Man kan i en källa läsa följande: "Gör man reflektioner över huru den verksamma och alltid vakne artillerifyrverkaren Törner begagnade alla lovlige tillfällen att rikta sin ekonomi, ligger det nära till hands att antaga att han låtit uppföra denna villa från avfallsvirke o dyl och material från kasserade äldre byggnader."

Den byggnadsstil som villan är byggd i är så kallad schweizerstil, som var högsta mode i mitten av 1800-talet. Stilen utmärks av snickarglädjeverandor med lövsågerier. En arkitekt, vars namn var Charles Emil Löfvenskiöld, var mycket inflytelserik på den tiden. Hans ritningar trycktes i enkla häften som mönsterböcker. Och det är säkert genom sådana ritningar som Törner fick sin inspiration till hur huset skulle se ut. Många av de husen som byggdes då står fortfarande kvar, bland annat i skärgården.

Charles Emil Löfvenskiöld
(Från Wikipedi)

Villans namn vara från början Villa Björkhagen. Byggnaden uppfördes som bostadsbyggnad för en familj. De praktfulla verandorna byggdes till efter några år. Från början var det öppna verandor, men ganska snart glasades de in och i samband med detta flyttades även trappan ut till de norra verandorna.

Mycket tyder på att villan egentligen var i största laget för Törner, för han ansöker ganska snart om att få hyra ut villans övervåning. Ansökan avslås men Törner ger sig inte, han lämnar in en ny ansökan som då bifalls. Det här med att hyra ut delar av villan var något som Törner tyckte var en bra idé. Förmodligen var det en bra biinkomst för honom. Redan efter några år görs villan om från enfamiljshus till flerfamiljshus med fyra separata lägenheter. Både bottenvåningen och vindsvåningen delas upp till mindre lägenheter.

Törner verkade ha varit en man som var mycket om sig och kring sig när det gällde sin egen ekonomi. Han byggde upp en privat verksamhet för fyrverkeritillverkning i Finedalsområdet ute på Lidingö och han blev en förmögen man. Nära Stockbysjön lät han bygga en villa, Villa Finedal! Han

visste ju att han skulle tvingas flytta ifrån Törnerska villan när han slutat sin tjänst. Även Villa Finedal är byggd i schweizerstil. Den har visserligen inte de här praktfulla glasverandorna, men i stället är huset utsmyckat med de mest fantastiska lövsågssnickrier, sådant som vi brukar kalla snickarglädje.

Villa Finedal. Foto ur Wikipedia

Villa Finedal användes till en början som sommarhus så länge Törner var i tjänst, men när han slutat tjänsten och fick flytta från Törnerska villan blev Lidingö villan hans åretruntbostad. Huset står kvar på Finedalsvägen och är mycket välbevarat och är idag byggnadsminnesförklarat.

År 1897 dog Törner i lunginflammation, endast 56 år gammal. Han ligger begravd på Lidingö kyrkogård under en stiltrogen gravvård prydd med brinnande granater.

Villan efter Törner

Vad hände med Törnerska villan när Törner flyttade därifrån? År 1893 slutar Törner sin tjänst och då skulle ju egentligen villan rivas eller flyttas enligt löftet Törner gav när han fick sitt bygglov. Men det blev inget av med rivningen för Törner ansöker om att villan ska få stå kvar som tjänstebostad åt tjänstemän och civila anställda vid ammunitionsförrådet. Visserligen får han avslag på sin begäran men Törner ger sig ju inte så lätt och skickar in en ny begäran, denna gång gillas den av Kgl Majestät.

Men Törner får inte behålla villan i sin ägo utan den säljs till Kgl Arméförvaltningen, Artilleridepartementet. Äganderätten övergår alltså till Kronan och hyresgästerna får bo kvar.

Byggnaden har sedan använts som bostad för anställda inom försvaret till in på 1960-talet. Från början beboddes den bland andra av Törners efterträdare styckjunkare Skoglund.

O F Herrman Foto ur Wikipedia

En av hyresgästerna var också regementstrumslagare Oscar Ferdinand Herrmann (kallad Vackre Herrmann). Lägenheter i villan har även varit reserverade för den som haft befattning som nattvakt eller kusk vid ammunitionsförrådet.

År 1915 inträffade en stor explosion på området och åtta personer dödades, däribland Törners efterträdare Skoglund. Explosionen orsakade en brand som syntes över hela Stockholm. Branden var mycket svårsläckt och det var ett riskabelt släckningsarbete eftersom det inom området fanns så mycket explosivt material. Men Törnerska villan klarade sig även denna gång.

Någon gång under 1900-talet övergick ägandet och förvaltningen från det militära till Kungliga Byggnadsstyrelsen, som fortsatte att hyra ut lägenheterna. Under vissa perioder har villan emellertid stått tom.

Att Sveriges Radio har kastat lystna blickar på denna granne är ju inte så konstigt. Planer på att köpa huset och förlägga vissa verksamheter dit fanns redan på 1970-talet, när Berwaldhallen byggdes. Redan då byggdes en utrymningsväg mellan Berwaldhallen och villans västra gavel. Det fanns då planer på att modernisera huset och göra det till en trivsamt lokal för repetitioner och rekreation i pauserna.

Men planerna förverkligades inte och villan fortsatte att leva sin törnrosasömn. Det är förvånansvärt lite som hänt under alla dessa år när Byggnadsstyrelsen var ägare. Den största förändringen var att man ändrade planlösningen för att inrymma två lägenheter i stället för fyra. Detta medförde att man flyttade några väggar, tagit bort kök och flytta kakelugnar. Så har åren gott och Törnerska villan har fungerat som hyresbostäder för privatpersoner ända till 2002.

1988 köpte Sveriges Radio huset av Byggnadsstyrelsen och då började väl planerna att fastare form.

Det har säkert under åren funnits en hel del förslag och önskemål kring vad man skulle använda byggnaden till. Men det som blivit alltmer uppenbart är att Berwaldhallens administrativa personal behövt nya lokaler.

2001 fick Sveriges Radio byggnadslov för att bygga om villan till kontor. Givetvis var det många instanser som måste ge sina synpunkter när det gällde ett sådant unikt hus från 1880-talet. Vi har ju inte så många gamla hus med punschverandor och snickarglädje så nära inpå stenstaden. Stadsmuseet var här och kollade och bedömde vilka kulturhistoriska värden som skulle kunna gå förlorade om man byggde om villan till kontor. Deras slutsats var att villan äger synnerligen stort kulturhistoriskt värde, motsvarande fordringarna för byggnadsminnen. Den är med sin historia och utformning ovanlig i sitt slag i Stockholm.

Stadsmuseet kom naturligtvis med en lång rad invändningar. De räknade upp allt möjligt som måste åtgärdas och sådant som inte fick ändras och skrivelsen slutar med orden: Om ovanstående synpunkter ej kan tillgodoses kan det vara olämpligt att använda byggnaden som kontor.

Sveriges Radio lät sig givetvis inte nedslås. Man lät kontakta ett företag som heter Restaurator som kunde sådant här med att restaurera gamla historiskt värdefulla byggnader. På företagets hemsida beskriver Restaurator sin affärsidé på följande sätt: Restaurator är ett rådgivande företag i byggbranschen. Bolaget tillhandahåller högsta kompetens vad gäller restaurering och varsam ombyggnad av kulturhistoriskt intressanta byggnader och anläggningar av såväl äldre som yngre datum.

2001 gör Restaurator en förundersökning vilket innebar att de gjorde en noggrann genomgång av hela huset – alltifrån antikvarisk bedömning, skadeinventering och åtgärdsprogram.

Foto Niklas von Zweigbergk

Det man då bland annat upptäckte var att villan, som då var gul, hade en mängd färglager och allt tydde på att den från början varit grön med grå

fönsteromfattningar och roströda fönsterbågar. Man föreslog att villan skulle målas om till ursprunglig färg vilket också gjordes. Villan fick därmed ett verkligt lyft.

Vad som också uppdagades och som inte var fullt så roligt, var att byggnaden var starkt angripen av äkta hussvamp. Detta ledde till omfattande rivnings- och saneringsarbeten, främst i bottenvåningen men även utvändigt. Det här med hussvamp är inget att leka med. Det är en svamp som sakta men säkert kan äta upp ett hus. Går angreppet för långt finns det bara en lösning på problemet och det är att riva huset. Hade inte Sveriges Radio tagit sig an denna historiska villa hade den säker inte haft många år kvar att leva. Men huset sanerades och faran var över.

Det arkitektkontor som gjorde ritningarna till restaureringen var Zarkitektkontor med Niklas von Zweigbergk som ansvarig arkitekt. Det man hade som målsättning för ombyggnaden var att återställa så mycket som möjligt till hur byggnaden såg ut i slutet av 1880-talet innan man gjorde om den till flerfamiljshus. Samtidigt försökte man naturligtvis anpassa den till kontor.

Utvändigt ser huset idag ut som det gjorde på 1880-talet. Det är bara obetydliga ändringar som gjorts. Till exempel fanns det blindfönster på norra och östra fasaderna som nu blev riktiga fönster.

Man har vid restaureringen gått fram så varsamt som möjligt och bevarat det som gick att bevara, till exempel del av golven, kakelugnarna och dörrar. Det som man var tvungen att riva och göra om har man rekonstruerat. Trappan till övervåningen är nygjord och det utfördes med utgångspunkt från befintliga snickerier.

Foto Niklas von Zweigbergk

Samtliga installationer för uppvärmning och elförsörjning byttes ut och kompletterades med data- och säkerhetsnätverk för modern kontorsverksamhet. Man tog också bort en del garderober för att få större ytor. Ursprungliga golv har till stor del kunnat behållas och kakelugnarna har bevarats.

Givetvis blev ombyggnadsarbetet med Törnerska villan försenat i och med det saneringsarbete som krävdes på grund av hussvampen. Men sommaren 2003 var det klart och en lycklig administration kunde lämna sina trånga arbetsrum i Berwaldhallen och i Sveriges Radios huvudkontor och flytta in i dessa charmiga ljusa lokaler. Idag sitter här Berwaldhallens konserthuschef med sin stab.

Som ni nu förstår så är det ett under att huset står där det står idag. Så många hot som det under årens lopp utsatts för. Det var ju rivningshotat redan från början, sedan har eldslågor slickat husknutarna och hussvamp nära att förgöra huset. Och det som kanske förvånar mest är att det fick stå kvar när grävskoporna gick fram som värst i samband med alla byggnationer runtomkring.

Det kanske finns en liten välvillig skyddsande som vakar över villan.

Niklas von Zweigbergk skriver:

För min del startade det med att Sveriges Radio frågade om jag var intresserad av att utreda möjligheterna att rusta upp och bygga om villan till lokaler för Berwaldhallens administration. Det var jag och efter besök där och inledande uppmätningar stod det ganska snart klart att vi utöver konstruktör, VVS- och elkonsulter behövde en byggnadsantikvarie eftersom huset var av stort kulturhistoriskt värde. Jag hade träffat Claes Reichmann under min tid i Gävle på 1990-talet och uppfattade honom som en kunnig och samarbetsvillig person. Nu hade han kommit till Stockholm så jag föreslog att SR skulle engagera honom vilket skedde.

Villan var inte ens ansluten till avloppssystemet så allt var väldigt primitivt, inte vad man kunde vänta sig i Diplomatstaden. Det fanns inte heller centralvärme så de som bodde där fick ha egna element. Det var en intressant uppgift och jag hade ett fint samarbete med Berwaldhallens personal, inte minst med dåvarande chefen Michael Tydén, och naturligtvis med SR:s byggnadsavdelning. Många större eller mindre problem skulle diskuteras och lösas. Ett aber var naturligtvis upptäckten av hussvamp, vilket fördröjde (och säkert fördröjde) en hel del. Avslutningsvis planerade vi också en tunnel mellan Törnerska villan och Berwaldhallen för att musiker skulle kunna gå inomhus med sina instrument mellan byggnaderna, men den blev aldrig utförd.

Källor

Bo Ancker: I radions kvarter, 1981

Alf Åberg: Det militära Djurgården, 1982

Restaurator: Antikvarisk förundersökning och Antikvarisk slutredovisning

Björn Hasselblad: Djurgårdsvandringar villor och andra sevärdheter på Södra och

Norra Djurgården: en introduktion till Kungl. Djurgården, 1982

Stockholms Stadsmuseiförvaltning, Stadsbyggnadskontoret, 2001

Projekt Runeberg/Nordisk familjebok

Eric och Nils Forsgren: Lidingö, Människor och miljöer, 1995

Karl Helmer Hedman: Stockholms Tygstation hus och byggnader 1600-1930 (1932)

Stockholms läns museums websida: Byggnadsvård

Krigsarkivet: Uniform

I vinterskrud. Foto Claes Grafström